

Investigating the comparative study of the objectives and learning activities of the bachelor's degree in law in the top universities of the world with the approach of work-integrated learning

Zahra Babadi Akashe^{ID}*, Ahmadrza Nasr Esfahani^{ID}** , Mohammadreza Nili^{ID}***, Seyed Mohammadsadegh Tabatabaei****

* Assistant Professor, Department of Education, Payame Noor University, Tehran, Iran
(Corresponding Author) Email: zakashe@pnu.ac.ir

** Professor, Department of Education, University of Isfahan. Isfahan, Iran. Email:
arnasr@edu.ui.ac.ir

*** Associate Professor, Department of Education, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email:
m.nili.a@edu.ui.ac.ir

**** Associate Professor, Department of Law, University of Isfahan. Isfahan, Iran. Email:
tabatabaei@ase.ui.ac.ir

Article Info

Abstract

Article type:

Research Article

Key words:

Curriculum, work-integrated learning, law, goal and learning activities

Article history:

Received : 12 April 2024

Accepted : 06 October

2025

The purpose of this article was to study the objectives and learning activities of the bachelor's degree in law in the top universities of the world with the approach of integrating with work. Descriptive applied research was carried out using George Brody's comparative study method. The information needed for the research has been collected using existing documents and documents, then classified into separate categories and subjected to investigation, analysis and comparison. The statistical population includes the curriculum of the field of law in the universities of the world and the top 10 universities are targeted and based on three ranking bases; Shanghai, Times, and Graduate Employability Rankings has taken place. The method was comparative-analytical. The results showed that among the types of work-integrated learning, the provision of skill courses and internships in the curriculum of the field of law has received the most attention of the world's top universities. The most important goals in work-integrated learning are to improve and deepen theoretical knowledge paying attention to the general and specialized activities of the field of law has been proposed as the most important work-integrated learning activities.

Cite this Article:

Babadi Akasheh, Z., Nasr Esfahani, A., Nili Ahmadabadi, M., Tabatabaei, M. (2025). A comparative study of the goals and learning activities of the undergraduate law degree in the world's top universities with a work-based approach. *Bi-Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies*. Iranian Curriculum Studies Association; 2 297-323, 15(30)

10.22034/hecs.2025.452129.1920

© 2016 by Iranian Curriculum Association Press Publisher:

Iranian Curriculum Association Press

DOI: <https://doi.org//10.22034/tpcj.2025.224894>

Extended Abstract

Introduction

In response to employer demands for job-ready graduates, higher education has increasingly focused on Work-Integrated Learning (WIL) strategies. WIL enables students to acquire knowledge and skills through practical experience and reflection in real or simulated work environments. A significant challenge in higher education is the gap between academic theory and professional practice, with surveys indicating that graduates without prior work experience have fewer job opportunities. Numerous studies show a positive correlation between participation in WIL programs and higher employment rates. This research addresses the integration of WIL within undergraduate law programs, a field where practical competence is paramount. Influential reports, such as the Carnegie Foundation's "Educating Lawyers" and "Best Practices for Legal Education," have called for significant pedagogical reforms in legal education, emphasizing practical skills and ethical practice to bridge the theory-practice gap and foster a strong professional identity. This study aims to investigate how the world's leading universities have integrated WIL into their undergraduate law curricula, focusing on the objectives, types, and learning activities employed, to inform curriculum development in similar contexts.

Research Methodology

This research employed a qualitative, comparative-analytical design, utilizing George Bereday's four-stage model for comparative studies (description, interpretation, juxtaposition, and comparison). The population consisted of law curricula from universities worldwide. A purposive sample of ten top-tier universities was selected based on their rankings in three major systems: the Academic Ranking of World Universities (Shanghai), Times Higher Education World University Rankings, and graduate employability rankings. The selected universities were Harvard, Stanford, Cambridge, Oxford, UC Berkeley, University College London (UCL), Toronto,

Manchester, and Sydney. Data were collected primarily from the official websites and published documents of these universities, including curriculum outlines, course descriptions, and information on clinical programs and internships. The collected data were systematically categorized and analyzed based on the core elements of WIL: its overarching objectives, the types of WIL implemented, and the specific learning activities students undertake.

Key Findings

The analysis of the ten universities revealed a strong and consistent emphasis on integrating WIL into the undergraduate law curriculum, with notable commonalities and some variations.

Objectives of Work-Integrated Learning: The primary objectives of WIL in these institutions were remarkably consistent.

Enhancing and Deepening Theoretical Knowledge: 90% of the universities cited the reinforcement and practical application of theoretical legal knowledge as a key goal. The aim was to make classroom learning more tangible and relevant.

Practicing Generic Workplace Skills: Similarly, 90% of the universities focused on developing transferable skills essential for any professional environment. These included critical and analytical thinking, problem-solving, oral and written communication, negotiation, teamwork, leadership, and time management. Universities like Cambridge and UCL provided extensive lists of these transferable skills.

Linking Theoretical Concepts to Professional Practice: 80% of the programs explicitly aimed to connect academic legal discourse with the realities of legal work, effectively bridging the gap between law school and legal practice.

Types of Work-Integrated Learning Used: The universities employed a variety of WIL modalities, with three being most prevalent.

Skills Courses (90%): The most common form of WIL was the integration of practical skills courses into the curriculum. These courses covered areas such as civil dispute resolution, negotiation, mediation, advocacy, legal drafting, and client

interviewing. Universities like Oxford offered specialized courses in competition law, criminology, and medical law and ethics, combining seminars with small-group tutorials and practical exercises.

Internships (80%): Internships were the second most utilized form of WIL. These were offered in diverse settings, including judicial chambers (e.g., Harvard), government agencies, non-profit organizations, and private law firms. Programs like the Oxford Global Justice Internship Program and various summer internships at the University of Toronto provided students with immersive experiences in local and international legal contexts.

Legal Clinics (70%): Clinical legal education was a significant feature in 70% of the universities. In these clinics, students worked on real cases under the supervision of experienced faculty or practitioners. They provided legal services to clients in areas such as criminal defense, immigration law, family law, and environmental law, handling cases from initial client interview to court representation or legal resolution.

Learning Activities in Work-Integrated Learning: The specific activities students engaged in were categorized into two main types. **General Activities (90%):** The vast majority of universities emphasized general professional activities. These included legal research, writing legal memoranda and policy analysis papers, preparing case briefs, and developing oral presentation skills.

Specialized Legal Activities (80%): A high percentage of programs also involved activities specific to the legal profession. Students engaged in tasks such as interpreting statutes, drafting legal pleadings and contracts, conducting mock trials and mooted competitions, interviewing clients, and developing litigation strategies. For example, students at Harvard and Stanford's legal clinics handled real criminal cases, while those at Manchester and Sydney provided free legal advice to the public under supervision.

Discussion and Conclusion

The comparative study conclusively demonstrates that leading global universities have systematically embedded Work-Integrated Learning as a core component of their undergraduate law curricula. The approach is not peripheral but central to their

educational philosophy. The primary objectives are uniformly focused on enhancing theoretical understanding through practical application and developing the essential generic and specialized skills demanded by the legal profession. The implementation is diverse, primarily through mandatory and optional skills courses, structured internships, and hands-on legal clinics. The learning activities are designed to be immersive, requiring active student engagement in both general professional tasks and specialized legal practice. The findings suggest that for law schools seeking to improve graduate employability and professional readiness, a move beyond a single, optional internship is necessary. A comprehensive WIL strategy should involve a multi-faceted approach, incorporating diverse practical experiences directly into the curriculum, fostering strong partnerships with the legal profession, and designing activities that ensure deep and meaningful student involvement in authentic legal work. This research provides a foundational model for curriculum developers and policymakers aiming to reform legal education by aligning it more closely with the practical demands of the profession.

بررسی مطالعه تطبیقی اهداف و فعالیت‌های یادگیری مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های برتر جهان با رویکرد تلفیق با کار

زهرابادی عکاشه*، احمدرضا نصر اصفهانی*، محمدرضا نیلی احمدآبادی***، سیدمحمد صادق طباطبایی****

* استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول) رایانامه : zakashe@pnu.ac.ir

** استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: arnasr@edu.ui.ac.ir

*** دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه : m.nili.a@edu.ui.ac.ir

**** دانشیار گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: tabatabaei@ase.ui.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف مقاله حاضر مطالعه تطبیقی اهداف و فعالیت‌های یادگیری مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های برتر جهان با رویکرد تلفیق با کار بود. پژوهش کاربردی توصیفی، با استفاده از روش مطالعه تطبیقی جرج بردی انجام شد. در این روش اطلاعات مورد نیاز پژوهش با استفاده از اسناد و مدارک موجود در سایت دانشگاه‌های منتخب گردآوری شده است، سپس به صورت مقوله‌های مجزا طبقه‌بندی و مورد بررسی، مقایسه و تحلیل قرار گرفت. جامعه آماری شامل برنامه‌درسی رشته حقوق در دانشگاه‌های جهان می‌شود و ده دانشگاه برتر به صورت هدفمند و بر اساس سه پایگاه رتبه‌بندی شانگهای، تایمز و اشتغال دانش‌آموختگان به عنوان نمونه انتخاب شد. نتایج پژوهش نشان داد از میان انواع یادگیری همراه با کار، ارائه دروس مهارتی و کارورزی در برنامه‌درسی رشته حقوق بیشتر مورد توجه دانشگاه‌های برتر دنیا قرار گرفته است. مهم‌ترین اهداف در یادگیری همراه با کار، ارتقا و تعمیق دانش نظری و تمرین مهارت‌های عمومی مورد انتظار محیط کار می‌باشد. توجه به فعالیت‌های عمومی و تخصصی رشته حقوق به عنوان مهم‌ترین فعالیت‌های یادگیری همراه با کار مطرح شده‌است.

نوع مقاله:

علمی-پژوهشی

واژگان کلیدی: برنامه

درسی، یادگیری همراه با

کار، رشته حقوق، هدف و

فعالیت‌های یادگیری

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۴

استناد به این مقاله:

بابادی عکاشه، زهرا؛ نصر اصفهانی، احمدرضا؛ نیلی احمدآبادی، محمدرضا؛ طباطبایی، سیدمحمد صادق. (۱۴۰۳). بررسی مطالعه تطبیقی اهداف و فعالیت‌های یادگیری مقطع کارشناسی رشته حقوق در دانشگاه‌های برتر جهان با رویکرد تلفیق با کار. *دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*. انجمن مطالعات برنامه درسی ایران؛ ۳۰(۱۵)، ۲۹۷-۳۲۳. doi: 10.22034/hecs.2025.452129.1920

© انجمن مطالعات برنامه درسی ایران

مقدمه

در پاسخ به تقاضای کارفرمایان از دانشگاه‌ها در آماده‌سازی دانش‌آموختگان، آموزش عالی بر راهبرد یادگیری همراه با کار^۱ تمرکز کرده است (Jackson & Dean, 2023). یادگیری همراه با کار دانشجویان را قادر می‌سازد دانش و مهارت‌ها را از طریق تجربه عملی و تفکر در یک محیط کار واقعی یا شبیه‌سازی شده و یا از طریق برخی تمرین‌ها در حیطة تخصصی خود به‌دست‌آوردند (Fergusson and van der Laan, 2021). بر مبنای گزارش International Labor Organization's World Employment and Social Outlook (2017)، تحصیلات دیگر تضمین‌کننده اشتغال دانشجویان نیست. یکی از یافته‌های اصلی نظرسنجی‌ها در صنعت کار این است که دانش‌آموختگان بدون تجربه کاری قبلی فرصت‌های شغلی کمتری خواهند داشت (Sitompul & Matondang, 2023). مطالعات متعدد همبستگی مثبتی را بین مشارکت در برنامه‌های یادگیری همراه با کار و نرخ اشتغال بالاتر در میان دانش‌آموختگان نشان می‌دهد (Cameron & Browne, 2011؛ Jackson, 2016). یادگیری همراه با کار یک راهبرد مؤثر برای بهبود قابلیت اشتغال دانش‌آموختگان است. مطالعات نشان داده‌اند شرکت در موقعیت‌های شغلی در طول تحصیل می‌تواند تأثیر مثبتی بر تضمین شغل و چگونگی انجام فعالیت‌ها داشته‌باشد (Keen & Eady, 2022؛ Ngonda, Nkhoma & Falayi, 2023؛ Suresh & Ananda, 2024). همه برنامه‌های همراه با کار از لحاظ علمی بر تجارب کار محور تمرکز دارند. مهم نیست که افراد آن را چه می‌نامند. یادگیری همراه با کار یا یادگیری تجربی، اصطلاحی است که به‌طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد (Apostol, Liwanag & Maglalang, 2024). این برنامه‌ها از لحاظ نظری شکاف بین تئوری و عمل را پر کرده و برای دانشجویان تجارب علمی مورد نیاز برای موقعیت‌های کاری تمام وقت را فراهم می‌کنند. به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از آموزش حرفه‌ای، یادگیری تجربی در اشکال مختلفی بسته به رشته تحصیلی ارائه می‌شود. اصطلاح یادگیری همراه با کار شامل چندین روش آموزشی است که تجربه عملی را به‌عنوان بخشی از برنامه درسی به دانش‌آموزان ارائه می‌دهد (Jackson & Dean, 2023). این اشکال ممکن است شامل یادگیری همراه با کار، کارورزی^۲، کارآموزی^۳، آموزش مشارکتی^۴، خدمت-یادگیری^۵، برنامه ساندویچی^۶، دوره تخصصی تکمیلی^۷، شبیه‌سازی^۸، درس جامع پایانی^۹، مدرسه تا کار، مهارت بیرونی^{۱۰} و تجربه میدانی^{۱۱} (Aggett & Busby, 2011; Lasroda, Dean & Eady, 2023) باشد. انتظار می‌رود تجارب معتبر بخش جدایی‌ناپذیر از برنامه تحصیلی و مرتبط با اهداف شغلی دانشجو باشد (Beard, 2007). فعالیت‌های یادگیری همراه با کار در برنامه‌های درسی متفاوت برحسب نوع مشارکت دانشجویان، افراد درگیر، مدت تجربه (تعداد واحد)، زمان‌بندی درس (سال اول تا سال چهارم)، روابط با محتوای سایر دروس، انتخابی یا اجباری بودن، پروژه یا تحقیق محوری، ارزیابی، شیوه نظارت و تدریس متفاوت خواهند بود (McLennan & Keating, 2008).

¹ Work-Integrated Learning (WIL)

² Internship

³ Apprenticeship

⁴ Cooperative learning

⁵ Service-learning

⁶ Sandwich

⁷ Fellowship

⁸ simulation

⁹ Capstone

¹⁰ Externship

¹¹ field experience

نظریه یادگیری تجربی بر اساس کار محققان برجسته قرن بیستم است که در دیدگاه‌های خود نقش تجربه را اساسی دانستند (دیویی، لوین^۱، راجرز^۲ و فریره^۳) و الگوی جامع و پویایی از فرایند یادگیری بر اساس تجربه ارائه دادند (Stansbie et al, 2016). یکی از نظریه‌پردازانی که تحقیقات گسترده‌ای درباره یادگیری فراتر از شیوه سنتی مطالعه کتاب‌های درسی انجام داده، کلب است. تئوری یادگیری تجربی او در سال‌های اخیر مورد توجه محققان بسیاری قرار گرفته (Kolb et al, 2001) و در حوزه‌های مختلف علوم استفاده شده است.

در سال‌های اخیر، دانشکده‌های حقوق با فشارهای زیادی برای تفکر و تأمل جدی در چگونگی خدمت‌رسانی به دانشجویان و تغییر پداگوژیک به خصوص در ارائه فرصت‌های یادگیری تجربی و در نهایت، تضمین دانش‌آموختگانی آماده برای کار مواجه شدند. در سال ۲۰۰۷ بنیاد کارنگی^۴ گزارش بسیار تأثیرگذاری با عنوان "آموزش وکلا: آمادگی برای حرفه حقوق"^۵ منتشر کرد. لی شولمن^۶ یکی از نویسندگان این گزارش و مدیر اجرایی بنیاد کارنگی بیان کرد شکاف بین یادگیری چگونگی فکر کردن به‌عنوان یک وکیل، از لحاظ بالینی و اخلاقی از گذشته تاکنون وجود داشته است. برای پاسخ به این شکاف، گزارش کارنگی تأکید بیشتری بر مهارت‌ها و ارزش‌های عملی دارد که هدف آنها ایجاد حس هویت حرفه‌ای است (Sullivan, Colby, wenger, bondi & shulman, 2007).

دومین نشر که همزمان با گزارش کارنگی صورت گرفت، یعنی کتاب "بهترین عمل برای آموزش حقوق: چشم‌انداز و نقشه راه"^۷، نیز خواستار اصلاحات مشابه بود. این کتاب بیشتر برنامه‌درسی و اجزای آموزشی را توضیح می‌دهد که بیشترین اهمیت را برای آمادگی دانش‌آموختگان ماهر و حرفه‌ای دارند. بهترین شیوه در این کتاب، روش عملی و سایر اشکال یادگیری تجربی حقوق است (Stuckey, 2007). الگوی ثابت و هماهنگی برای مطالعه دانشگاهی رشته حقوق وجود ندارد. برخی از دانشکده‌ها برنامه درسی نظری انتقادی دارند و برخی از یادگیری مبتنی بر حل مسأله استفاده می‌کنند. با تأکید فعلی بر قابلیت‌های استخدامی و نظارت بر اهداف شغلی دانش‌آموختگان بسیاری از دانشکده‌های حقوقی، برنامه درسی مهارت محور تدوین کردند. با توجه به ماهیت رشته حقوق، شبیه سازی مشکلات واقعی در مقطع کارشناسی برای رشد مهارت‌ها متداول تر است (Fry, Ketteridye & Marshal, 2008: 311). همراه با گزارش‌های ملی افزایش یادگیری تجربی در آموزش حقوق، در سال‌های اخیر، دانشکده‌های حقوق برنامه کارورزی خود را تقویت کرده و گسترش داده‌اند. تعدادی از دانشکده‌های حقوق نیز برنامه‌های کارورزی وسیع و جامعی ایجاد کردند (Basu & Ogilvy, 2015). پیش از قرن نوزدهم، آموزش حقوق به‌روشن شاگردی که تا میانه قرن نوزدهم نیز متداول بوده، صورت می‌گرفته است (Kift, Field & Wells, 2008). جنبش بالینی قرن بیستم یکی از نوآوری‌ها در آموزش دانشکده حقوق بود (Lyons, 2010). اولین گزارش مربوط به اهمیت آموزش بالینی در آموزش حقوق در سال ۱۹۷۹ با عنوان صلاحیت‌های وکلا: نقش دانشکده حقوق^۸، مطرح شد. این گزارش به‌عنوان گزارش کرامتون^۹ مشهور است. در گزارش بعدی، گزارش فولیس^{۱۰} جایگاه کلینیک‌ها در محیط‌های دانشگاه بررسی شد و در سال ۱۹۸۰، برای آموزش مهارت‌های حقوقی در تدریس اثربخش وزن بیش‌تری تعیین شد (Joy & Kuehn, 2008).

¹ Levin

² Rogers

³ Freire

⁴ Carnegie Foundation

⁵ Educating lawyers: Preparation for the profession of law

⁶ Lee Sholman

⁷ Best Practices for Legal Education: A Vision and a Road Map

⁸ Lawyer Competency: The Role of Law school

⁹ Cramton

¹⁰ Foulis

قانون آموزش كلينيكی، آموزش تجربی است كه دانشجوین در بیان موضوعات حقوقی دنیای واقعی از طریق تجربه عملی نظارت شده توسط عضو عملی یا سرپرست میدانی مشاركت و فعالیت دارند (Jones, 2015). آموزش‌های بالینی حقوق در سراسر دنیا با آماده سازی دانشجوین برای كارهای حقوقی و ارائه مهارت‌ها و ارزش‌های حرفه‌ای اجرا می‌شود (Bloch, 2011).

بررسی تجارب سایر كشورها حاکی از آن است كه در دانشگاه‌های سراسر جهان به یادگیری تجربی و عملی دانشجوین توجه می‌شود. بررسی انجام شده توسط کمیسیون اروپا در سال ۲۰۱۳ در ۲۷ كشور عضو اتحادیه اروپا نشان داد كه ۴۶ درصد از افراد بین ۳۵-۱۸ سال حداقل یک كارورزی یا بیشتر در مجموعه‌های دولتی یا مؤسسات غیر دولتی گذرانده‌اند. ۷۹ درصد در هلند، ۷۴ درصد در آلمان، ۸۰ درصد در لیتوانی و اسلواکی كارورزی داشتند (DGESAI, 2013). بررسی ۹۹ دانشكده جرم شناسی و عدالت کیفری نشان داد ۸۷/۸ درصد حداقل یک تجربه كارورزی به‌عنوان بخشی از برنامه‌درسی داشته‌اند (Stichman & Farkas, 2005).

در همین راستا، Patterson & Leipold (2011)، در تحقیقی با عنوان بررسی فرصت‌ها و فواید یادگیری تجربی به این نتایج دست یافتند: ۶۰ درصد گزارش کردند كه شركت در حداقل یک مهارت بیرونی یا كار میدانی بسیار مفید است. ۷۰ درصد در طول تحصیل حداقل یک درس عملی گذرانده‌اند و ۴۰ درصد، سه عنوان درس یا بیشتر در طول تحصیل داشته‌اند.

Reuter & Ingham (2015)، فعالیت‌های تجربی (كلینیک، كار میدانی و دروس مهارتی) ۲۱۴۲ وکیل را بررسی کردند. نتایج نشان داد از نظر دانشجوین سابق رشته حقوق، كه مشاغلی در محیط‌های متفاوت حقوقی بر عهده گرفتند، دروس تجربی بسیار ارزشمند هستند. همچنین همه وکلای ارزش زیادی به یادگیری دروس تجربی كه بر ویژگی‌های خاصی مانند مسئولیت‌پذیری دانشجو، مدیریت زمان برای انجام وظایف تمرکز دارد، می‌دهند. بررسی ۱۶۰ دانشكده حقوق درباره میزان توجه به دروس مهارتی نشان داد كه دروس مهارتی؛ حل اختلاف دیگران، مصاحبه و مشاوره، مذاکره، تمرین كشف و بررسی و تهیه پیش‌نویس‌های مربوط به دعاوی و احكام حقوقی، بیشترین توجه و كاربرد را دارد (Carpenter, 2012). بررسی دانشكده حقوق اسكودها^۱ نشان داد بیشتر از ۷۵٪ فرصت‌های عملی كارورزان با مراجعان واقعی در داخل دانشگاه، ۳۰٪ فرصت‌های عملی با مراجعان واقعی خارج از دانشگاه ارائه می‌شود (Abner & Kierstead, 2016).

همچنین تحقیق‌های متعددی درباره اهداف یادگیری‌های همراه با كار انجام شده است. به عنوان مثال Patel (2015) و Scholz, Steiner & Hansmann (2004) به تأثیر یادگیری تجربی بر افزایش مهارت‌های فکری مانند تفکر انتقادی، حل مسأله و سازماندهی و گزارش‌نویسی اشاره کرده‌اند. Nghia & Duyen (2018) و Shoenfelt, Stone & Kottke (2013) کاربرد و رشد دانش حرفه‌ای را مطرح کردند.

با وجود اهمیت و نقش یادگیری همراه با كار، در واقعیت تفاوت‌هایی بین انتظارات کارفرمایان و ارزیابی‌ها از قابلیت‌های دانش‌آموختگان آموزش عالی وجود دارد و این امر باعث شد برنامه درسی دانشگاه‌ها در سراسر جهان بازنگری شود (Jackson, Shan & Meek, 2022).

در همین راستا در برنامه درسی مصوب شورای تحول و ارتقای علوم انسانی (۱۳۹۵) برای رشته حقوق در ایران نیز درسی با عنوان کارآموزی قضایی گنجانده شده است. هدف این درس آشنا کردن دانشجوین با شیوه قضاوت و وکالت و اجرای قانون در محاکم می‌باشد. با توجه به اینکه تعداد قابل توجهی از دانشجوین حقوق پس از فارغ‌التحصیل در شغل مهم قضاوت مشغول به کار می‌شوند، یا به حرفه وکالت می‌پردازند و همچنین مشاهده فعالیت‌های تخصصی رشته حقوق در عمل تأثیر زیادی بر نحوه ارائه آموزش‌های حقوق و کیفیت بخشی به آنها دارد، لازم است دانشجوین با حضور در محاکم قضایی از چگونگی اجرای قوانین، قضاوت و وکالت آگاه شوند.

شایان‌ذکر است درس مذکور اختیاری بوده و واحد آن نیز نظری است. در صورتی كه جایگاه و اهمیت یادگیری همراه با كار و تجربه ایجاب می‌کند وزن بیشتری نسبت به دروس نظری داشته‌باشد و به گونه‌ای طراحی و اجرا شود كه زمینه كار و فعالیت عملی دانشجوین فراهم شود.

¹ Osgoode

نتایج پژوهش‌های انجام گرفته حاکی از آن است که دانشگاه‌ها در این زمینه مشکلات و نارسایی‌هایی دارند. آنچه می‌تواند دانشگاه‌ها را پاسخگوی نیازهای جامعه و مهارت‌محور کردن برنامه‌های درسی با هدف آماده‌سازی دانشجویان برای ورود ماهرانه به شغل تخصصی خود کند، بررسی دقیق جایگاه یادگیری همراه با کار و عناصر برنامه‌درسی آن در کشورهای برتر دنیا و بهره‌گیری از تجارب آنها در ایران است. با توجه به آنچه گفته شد و همچنین نبود هیچ نوع فعالیت تحقیقی پیرامون این موضوع در خارج و داخل ایران، لازم است انواع یادگیری همراه با کار، با تمرکز بر اهداف و فعالیت‌های یادگیری آن در دانشگاه‌های برتر دنیا بررسی و به‌عنوان الگو در سطح دانشگاه‌های ایران استفاده شود. از انجایی که پرداختن به تمام عناصر برنامه‌درسی بحث گسترده‌ای است و گنجاندن آنها در یک مقاله امکان‌پذیر نیست. لذا پژوهش حاضر با تمرکز بر دو عنصر کلیدی برنامه‌درسی در صدد پاسخ به سه سؤال زیر می‌باشد:

لذا پژوهش حاضر در صدد پاسخ به سه سؤال زیر می‌باشد:

۱. هدف از یادگیری همراه با کار در دانشگاه‌های برتر جهان چیست؟
۲. در دانشگاه‌های برتر جهان از چه نوع یادگیری همراه با کار استفاده می‌شود؟
۳. در دانشگاه‌های برتر جهان از چه فعالیت‌هایی در یادگیری‌های همراه با کار استفاده می‌شود؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر یک مطالعه کیفی با روش تطبیقی-تحلیلی است. برای تحلیل داده‌ها از روش چهار مرحله‌ای بردی استفاده شده است. این چهار مرحله عبارت است از: توصیف، تفسیر، همجواری و مقایسه. در این روش اطلاعات مورد نیاز پژوهش با استفاده از اسناد و مدارک جمع‌آوری، مقوله‌های مجزا طبقه‌بندی و در نهایت مقایسه و مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

در این پژوهش، جامعه آماری دانشگاه‌های جهان و اسناد و مدارک مربوط به برنامه‌درسی رشته حقوق است. ده دانشگاه برتر جهان؛ هاروارد، استنفورد، کمبریج، آکسفورد، برکلی کالیفرنیا، کالج لندن، تورنتو، منچستر و سیدنی به‌صورت هدفمند انتخاب گردید. انتخاب این دانشگاه‌ها بر اساس سه پایگاه رتبه‌بندی شانگهای، تایمز و اشتغال دانش‌آموختگان^۱ صورت گرفته است. دانشگاه‌هایی که در این تحقیق انتخاب شده‌اند، عمدتاً در بین ۱۰۰ دانشگاه برتر دنیا بوده‌اند. روش کار به این صورت بود که ابتدا با مراجعه به سایت رتبه‌بندی شانگهای، تایمز و اشتغال دانش‌آموختگان، دانشگاه‌ها انتخاب شدند. سپس به زبان رسمی دانشگاه (انگلیسی) و دسترسی به منابع و اطلاعات مربوط به برنامه‌درسی رشته موردنظر دانشگاه‌ها توجه شد. با توجه به اینکه مطالب مربوط به فعالیت‌های تجربی عمدتاً از سایت دانشگاه‌ها استخراج شده‌است، به‌منظور آشنایی بیشتر با دانشگاه‌های منتخب، برخی مشخصات آنها در جدول ۱ ارائه شده است. برای به دست آوردن داده‌های مربوط به برنامه‌درسی ده دانشگاه منتخب، به سایت‌های هر دانشگاه و مقالات معتبر بین‌المللی در این زمینه مراجعه و داده‌های موردنیاز استخراج شده است.

¹ Graduate Employability Rankings

جدول ۱. مشخصات دانشگاه‌های برتر در رشته حقوق

سایت دانشگاه	اشتغال دانش‌آموختگان	تابمز	شانگهای	دانشگاه	
http://www.harvard.edu	۱	۶	۱	هاروارد	۱
http://www.stanford.edu	۵	۳	۲	استنفورد	۲
http://www.cam.ac.uk	۲	۲	۳	کمبریج	۳
http://www.ox.ac.uk	۲	۱	۷	آکسفورد	۴
http://berkeley.edu	۸	۱۵	۵	برکلی کالیفرنیا	۵
https://www.ucl.ac.uk	۱۵	۱۴	۱۷	کالج لندن	۶
http://www.utoronto.ca	۲۰	۲۱	۲۳	تورنتو	۷
https://www.manchester.ac.uk	۱۰۰-۵۱	۵۷	۳۴	منچستر	۸
http://sydney.edu.au	۱۲	۵۹	۶۸	سیدنی	۹
http://www.bu.edu	۱۰۰-۵۱	۷۴	۷۰	بوستون	۱۰

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در قالب سه سؤال پژوهش به تفکیک ارائه می‌شود.

سؤال اول پژوهش: اهداف یادگیری همراه کار در دانشگاه‌های منتخب چیست؟

بررسی‌ها نشان داد که ۹۰ درصد دانشگاه‌ها، ارتقا و تعمیق دانش نظری و تمرین مهارت‌های عمومی مورد انتظار محیط کار را به‌عنوان مهم‌ترین اهداف در اجرای یادگیری‌های همراه با کار در نظر گرفته‌اند. ۸۰ درصد از دانشگاه‌ها، مرتبط کردن مباحث نظری با فضای کار حقوق هدف از اجرای یادگیری‌های تجربی مطرح کردند. در جدول ۲ خلاصه‌ای از اهداف یادگیری همراه با کار رشته حقوق در دانشگاه‌های برتر ارائه می‌شود.

جدول ۲. اهداف یادگیری تجربی رشته حقوق در دانشگاه‌های برتر

نام دانشگاه	هاروارد	استنفورد	کمبریج	آکسفورد	برکلی کالیفرنیا	کالج لندن	تورنتو	منچستر	سیدنی	بوستون	فراوانی	درصد	اهداف
ارتقا و تعمیق دانش نظری	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۹	۹۰	
تمرین مهارت‌های عمومی مورد انتظار محیط کار	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۹	۹۰	
مرتبط کردن مباحث نظری با فضای کار حقوق	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۸	۸۰	

۷۰	۷	*	*	*	*	*	*	*	افزایش مهارت‌های تخصصی
۷۰	۷	*	*	*	*	*	*	*	افزایش امکان استخدام
۷۰	۷	*	*	*	*	*	*	*	افزایش تعامل
۶۰	۶	*	*	*	*	*	*	*	شناسایی قابلیت‌های تخصصی در زمینه شغلی

در ادامه جزئیات بیشتری درباره هدف از اجرای یادگیری همراه با کار دانشگاه‌های منتخب ارائه می‌شود:

اعضای هیأت علمی دانشگاه هاروارد، دانشجویان کارشناسی را به ساخت پایه‌های اصلی در سال اول تحصیل همراه با تمرکز بر اتخاذ دانش عمیق و کنجکاوی بر بررسی منظم ایده‌ها و رویکردهای مربوط به قانون تشویق می‌کنند. دانشجویان در این دانشکده فرصت دنبال کردن علایق و تفکر درباره چگونگی بهره‌گیری از موقعیت‌های شغلی پیشرفته و فعالیت‌های عملی در چند گرایش حقوق: عدالت کیفری، حقوق تطبیقی و بین‌الملل، حقوق و تجارت، حقوق و دولت، حقوق و تاریخ، حقوق تغییرات اجتماعی، حقوق، علم و فناوری را دارند.

دانشگاه آکسفورد با ارائه دروس مهارتی بر یادگیری قوانین روبه‌ای و اصول دادرسی مدنی، حل اختلاف دیگران، جرم‌شناسی اخلاق و قانون پزشکی تمرکز داشتند. در رشته حقوق کالج لندن بر یادگیری مهارت‌های؛ حل مساله، رهبری، ارتباطات اثربخش، مدیریت پروژه، کاربرد رسانه اجتماعی، سخنرانی عمومی، مذاکره و متقاعد کردن، مدیریت اختلاف، کارگروهی، تفکر تحلیلی و انتقادی، انعطاف‌پذیری، خلاقیت، تصمیم‌گیری و قضاوت تمرکز می‌شود. دانشکده حقوق در راستای اهداف دانشگاه، روش‌هایی برای کسب و رشد مهارت‌ها و ویژگی‌های قابل انتقال فراهم می‌کند. کسب این مهارت‌ها و همچنین عملکرد تحصیلی بهتر برای دانشگاه‌ها و به‌خصوص کارفرمایان بسیار ارزشمند است. علاوه بر این، در دانشگاه کمبریج دانشجویان می‌توانند طیف وسیعی از مهارت‌های قابل انتقال به شرح زیر را کسب کنند:

- ۱- ارتباطات (کتبی، شفاهی، غیر کلامی، شنیداری)
- ۲- مهارت‌های فکری (تفکر انتقادی، تحلیلی، حل مساله، توانایی جمع‌آوری، سازماندهی مدارک، داده‌ها و اطلاعات ارزیابی معنی و اهمیت اطلاعات، تمیز دادن بین نظریات متفاوت و قضاوت بر مبنای شواهد)
- ۳- مهارت‌های بین فردی (کار با دیگران، انعطاف‌پذیری، سازگاری)
- ۴- سازماندهی (کار مستقل، ابتکار، مدیریت مالی و زمان)
- ۵- تحقیق (جمع‌آوری و تحلیل داده)
- ۶- سواد رایانه‌ای

اهداف برنامه‌های یادگیری همراه با کار در دانشکده حقوق بوستون به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- ایجاد دانش و درک قانون اساسی و رویه‌ای
- ۲- تحلیل و استدلال قانونی، تحقیق، حل مساله و ارتباطات شفاهی و کتبی در محیط حقوقی
- ۳- تمرین مسئولیت‌های اخلاقی و حرفه‌ای مناسب با مراجعان و سیستم قضایی
- ۴- تمرکز بر سایر مهارت‌های مورد نیاز برای مشارکت اخلاقی و کامل به‌عنوان یک عضو در حرفه حقوقی
- ۵- آمادگی برای مشارکت حرفه‌ای و عقلانی در محیط محلی، ملی یا جهانی

دانشگاه تورنتو نیز برای یادگیری‌های تجربی دانشجویان ارزش قابل است و فرصت‌های بی‌شماری برای آنها فراهم می‌کند تا برای حل مسائل حقوقی دیگران اقدام کنند. اتصال یادگیری نظری به تجربه قانونی، یادگیری را تقویت می‌کند و دسترسی به خدمات حقوقی را افزایش می‌دهد. بسیاری از دانشجویان در جستجوی تجربه عینی از کشمکش‌های مراجعان با مسائل حقوقی در دنیای واقعی هستند. با نظرات دقیق حقوق‌دانان واجد شرایط، دانشجویان از فواید مشارکت در فعالیت‌های تجربی مانند مشاهده، تعامل و تأمل بهره می‌برند و در نتیجه، کل جامعه از انرژی و توانایی‌های دانشجویان بهره خواهد برد.

در دانشگاه سیدنی برای ارائه یادگیری‌های تجربی اهدافی را مدنظر داشتند، از جمله در کلینیک عدالت اجتماعی دانشکده حقوق سیدنی به دانشجویان اجازه می‌دهد که دانش کلاسی را در پرونده‌های واقعی به کار گیرند و مهارت تحقیق، گزارش پرونده‌ها و مصاحبه با مراجعان خود را پرورش دهند. آنها از طریق مشارکت با مرکز حقوقی محلی و سایر سازمان‌های ارائه دهنده خدمات حقوقی، تجربه کسب می‌کنند.

در دانشگاه کمبریج نیز هر سال بالغ بر ۱۵۰۰ کارورزی با هدف ایجاد تجارب کاری ارزشمند ارائه می‌شود. ۲۰۰ جلسه مهارتی، رویدادهای شغلی مختصر توسط این مرکز ارائه می‌شود. دانشجویان تا شش ماه بعد از دانش‌آموختگی می‌توانند از خدمات این مرکز استفاده کنند. البته برنامه‌های کارورزی بدون پرداخت وجه به دانشجویان تدارک دیده می‌شوند.

سؤال دوم پژوهش: در دانشگاه‌های منتخب از چه نوع یادگیری همراه با کار استفاده می‌شود؟

بررسی برنامه درسی رشته حقوق در دانشگاه‌های منتخب نشان داد که آنها به یادگیری همراه با کار دانشجویان در رشته حقوق توجه می‌کنند، اما اصطلاح به کار رفته برای این نوع یادگیری متفاوت است. اکثر دانشگاه‌ها در قالب دروس مهارتی (۹۰ درصد) و کارورزی (۸۰ درصد) به یادگیری‌های همراه با کار پرداخته‌اند. در جدول ۳، انواع یادگیری همراه با کار دانشگاه‌های برتر دنیا در رشته حقوق ارائه شده است. در ادامه پر کاربردترین نوع یادگیری همراه با کار توضیح داده می‌شود:

جدول ۳. تنوع یادگیری همراه با کار در دانشگاه‌های برتر دنیا

نام دانشگاه	هاروارد	استنفورد	کمبریج	آکسفورد	برکلی کالیفرنیا	کالج لندن	تورنتو	منچستر	سیدنی	پوستون	فراوانی	درصد
انواع یادگیری تجربی												
۱ دروس مهارتی	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۹	۹۰
۲ کارورزی	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۸	۸۰
۳ کلینیک	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۷	۷۰
۴ مهارت بیرونی	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۴	۴۰

دروس مهارتی: تقویت مهارت‌های عمومی دانشجویان یکی از چالش‌هایی است که آموزش عالی همواره با آن مواجه بوده است. لذا در یادگیری‌های همراه با کار به آن توجه بسیار شده است. بیشترین توجه دانشگاه‌ها در این تحقیق از بین یادگیری همراه با کار به دروس مهارتی بوده است، که در ۹ مورد از دانشگاه‌های مورد بررسی به کار رفته است.

در سال ۲۰۱۴، انجمن دادگاه‌های آمریکا استانداردهایی ارائه کرد که در دانشکده حقوق هر دانشجو، به دریافت آموزش اساسی در حیطه‌های متنوعی از جمله حقوق حقیقی، تحلیل قانونی، تحقیق، حل مسئله، نگارش در حقوق و سایر مهارت‌های حرفه‌ای ضروری برای مشارکت اثربخش و پاسخ‌گویی در حرفه حقوق نیاز دارد. در نتیجه این تغییرات، دانشکده حقوق دانشجویان را به تکمیل یک درس تجربی یا بیشتر تشویق کرد. دانشکده حقوق آکسفورد بر این باور است که این تصور رایج که ماهیت حقوق حفظ داده‌هاست، غلط می‌باشد. درست است که حافظه در این رشته نقش بسیاری دارد؛ اما وکلا درصدد استفاده از حقوق هستند؛ نه فقط دانستن آن و راه اصلی استفاده وکلا از حقوق، استدلال قانونی است. دروسی که در این دانشگاه جنبه عملی دارند، چهار مورد است که در ادامه توضیحاتی پیرامون هر کدام ارائه می‌شود:

۱- حل اختلاف مدنی: این درس دانشجویان را با قوانین رویه‌ای مهم و اصول دادرسی مدنی آشنا می‌سازد و به آنها درباره چگونگی ارزیابی انتقادی قوانین و راهنمایی در استفاده آموزش می‌دهد. این درس به پنج موضوع تقسیم می‌شود؛ حق دادرسی عادلانه، حل اختلاف دیگران، مقدمه‌ای بر تاریخ، نظریه‌های عدالت رویه‌ای و رویه‌های دادرسی و اهداف مهم مقررات و دادرسی مدنی. اما زمان اختصاص یافته به هر یک متفاوت است.

برگزاری این دروس شامل ۲۰ ساعت سمینار و پنج تدریس در کلاس‌های کم جمعیت همراه با بحث و بررسی و انجام تکالیف^۱ است. به‌منظور ارزیابی باید به چهار سؤال از بین ده مورد پاسخ دهند و درباره سؤالات باید مقاله نوشته شود. لیستی از پرونده‌ها و مقررات مربوط به آنها در جلسه آزمون به دانشجویان ارائه می‌شود.

۲- سیاست و قانون رقابت^۲: هدف این درس توانمندسازی دانشجویان در تأمل انتقادی بر اصول و سیاست‌های اصلی در قلب قانون رقابت است. به‌طور خاص هدف این درس کمک به دانشجویان در فهم چگونگی تأثیر قانون بر اعمال تجاری است، که ممکن است رقابت در بازار اقتصادی از طریق اجرای خصوصی و دولتی را محدود کند و کمک به تحلیل اینکه چگونه قانون رقابت می‌تواند از فعالیت‌های ضد رقابتی جلوگیری نموده و رقابت آزاد را تسهیل کند. تدریس این درس از طریق سخنرانی، سمینارها و کلاس‌های کم جمعیت همراه با بحث و بررسی و انجام تکالیف صورت می‌پذیرد. سخنرانی‌ها به بررسی چهارچوب قانونی پرونده‌ها و موضوعات مربوط به آنها و بحث از مفاهیم اقتصادی پایه اختصاص می‌یابد. سخنرانی‌ها معمولاً در هفته اول تا هشتم برگزار می‌شود. هر سخنرانی دو ساعت طول می‌کشد. دو سمینار در دو زمان ثابت برگزار می‌شود. کلاس‌های کم جمعیت همراه با بحث و بررسی و انجام تکالیف، تجربه عملی در کاربرد قانون رقابت از طریق حل مسئله را فراهم می‌کند. این کلاس‌ها توسط گروه قانون رقابت مرکزی تنظیم می‌شوند.

۳- جرم شناسی و عدالت کیفری: این درس دانشجویان را قادر می‌سازد تا ماهیت جرم و کنترل را با استفاده از منابع تئوری، قانونی، کیفری و اجتماعی بررسی کنند. همچنین، به آنها فرصت می‌دهد روی جرم به‌عنوان یک پدیده اجتماعی تفکر و درباره آن تحقیق، تجربه و تحلیل کنند و با نحوه عمل عدالت کیفری و نظام کیفری به‌صورت عملی آشنا شوند. این دوره شامل ۱۸ سخنرانی، چهار کلاس معمولی و چهار کلاس کم جمعیت همراه با بحث و بررسی و انجام تکالیف است. سخنرانی‌ها و کلاس‌های کم جمعیت همراه با بحث و بررسی و انجام تکالیف توسط چند عضو هیأت علمی از دانشکده حقوق و عضو مرکز جرم شناسی ارائه می‌شوند.

۴- اخلاق و قانون پزشکی: این درس بر مسائل پزشکی، اخلاقی و قانونی که در پژوهش و عمل پزشکی رخ می‌دهد، مسائل مربوط به رضایت، استقلال و منافع بهتر بیمار تمرکز دارد و اینکه چطور این مسائل با حوزه‌هایی دیگر حقوق مانند حقوق مالکیت شخصی، جنایی و جرم مرتبط می‌شود. این موضوعات در پنج کلاس کم جمعیت همراه با بحث و بررسی، انجام تکالیف و ۲۰ سخنرانی آموزش داده می‌شود. سخنرانی‌ها تعاملی هستند و انتظار می‌رود دانشجویان در بحث و گفتگو شرکت کنند. سخنرانان میهمان درباره اخلاق پزشکی صحبت می‌کنند که شامل متخصصان روانشناسی، پزشکان، رهبران دینی و اعضای مرکز اخلاق عملی یه‌پرو^۳ هستند.

کالج لندن، بخشی تحت‌عنوان مشاغل و مهارت‌ها^۴ وجود دارد. در این بخش برنامه‌هایی برای توسعه مهارت‌های شناخته‌شده به‌عنوان مهارت‌های دوره تحصیلی اجرا و برای آموزش مهارت‌ها از کارفرمایان حرفه‌ای استفاده می‌شود. با مشورت کارفرمایان طیف

¹ tutorial

² competition law & policy

³ Uehiro

⁴ Careers & Skills

وسیع‌تری از مهارت‌های ضروری برای استخدام دانش‌آموختگان در برنامه گنجانده می‌شود. در رشته حقوق بر یادگیری مهارت‌های؛ حل مساله، رهبری، ارتباطات اثر بخش، مدیریت پروژه، کاربرد رسانه اجتماعی، سخنرانی عمومی، مذاکره و متقاعد کردن، مدیریت اختلاف، کارگروهی، تفکر تحلیلی و انتقادی، انعطاف‌پذیری، خلاقیت، تصمیم‌گیری و قضاوت تمرکز می‌شود.

دانشگاه تورنتو در زمینه ارائه دروس مهارتی در برخی از دروس واحد اضافه‌ای برای مشارکت دانشجویان در حل مسائل عملی در طول و بلافاصله بعد از گذراندن درس اختصاص می‌دهد. در این دروس، استادان از دروس شبیه‌سازی که بر اساس دعوی قضایی گذشته تنظیم شده، استفاده می‌کنند و بسیاری از اعضای هیأت علمی یادگیری مساله محور در دروس به کار می‌برند. دروسی که در دانشگاه تورنتو به شیوه تجربی ارائه می‌شود، عبارتند از:

۱- تمرین^۱ عدالت کیفری کانادا و مردم بومی

۲- تمرین قانون محیط‌زیست

۳- دفاع پیشرفته، مسائل و تکنیک‌ها

۴- رویه مدنی پیشرفته

۵- تحقیق و نگارش پیشرفته قانون

۶- برنامه دادخواهی کردن

۷- دفاع از محاکمه

دانشگاه منچستر در طول سال تحصیلی آموزش مهارت‌ها برگزار می‌کند که در همکاری با دانشگاهیان، حقوق‌دانان محلی و بین‌المللی و مراکز شغلی روی پیشرفت تحصیلی و قابلیت‌های استخدامی دانشجویان کار می‌کنند. علاوه بر این، دانشکده حقوق منچستر برنامه‌های شغلی و مهارتی را در کارگاه‌های هفتگی با متخصصان و کارشناسان داخلی در زمینه قانون کسب و کار، رویه مدنی، معرفی کاربرد تجاری حقوق، قانون قراردادها، مصاحبه، ملاقات با افراد حرفه‌ای و برقراری تماس و پیوند با آنها برگزار می‌کند. دانشگاه بوستون برای اجرای یادگیری همراه با کار و کسب تجربه دانشجویان بیشتر از ۲۲۰ درس اختیاری و تخصصی حقوق مناسب راه اندازی یک حرفه حقوقی در برنامه درسی این رشته گنجانده است. در دروس مهارتی به مهارت‌های واقعی و کالت دادگستری در محیط‌های کلاسی توجه می‌شود. تعدادی دروس از طریق مشارکت در شبیه‌سازی و کالت واقعی با هدف کمک به یادگیری دانشجویان ارائه می‌شود. این دروس به کسب مهارت‌های بحث شفاهی، مذاکره، تهیه پیش نویس دادخواهی می‌پردازد.

کارورزی: کارورزی که به مکان کار نیز معروف است (Nghia & Duyen, 2018)، به‌عنوان یک فعالیت داوطلبانه و موقتی است که اغلب توسط دانشجویان در سطح دانشکده و دانشگاه بر عهده گرفته می‌شود و به‌عنوان یک موقعیت برد-برد برای کارفرمایان و کارورزان به حساب می‌آید. دومین نوع یادگیری همراه با کار که در دانشگاه‌های منتخب بیشترین کاربرد را داشته، کارورزی است. به‌عنوان مثال در دانشکده حقوق هاروارد فرصت‌های کارورزی متنوعی تدارک دیده می‌شد که به شرح زیر گروه‌بندی می‌شوند:

¹ practicum

۱) کارورزی قضایی: دانشجو در موقعیت‌های کارورزی در دولت فدرال، ایالتی یا دفتر کار قضایی‌های خصوصی حاضر می‌شود. برنامه‌های کارورزی قضایی برای دانشجویان و دانش‌آموختگان علاقه‌مند به کار در دیوان عالی ایالت متحده ارائه می‌شود. این کارورزی در تابستان و نیمسال‌های پاییز و بهار و بدون پرداخت وجه ارائه می‌شود و کارورزان در دفتر مشاوره با رئیس دادگاه قرار می‌گیرند.

۲) کارورزی دولتی: دانشجو در موقعیت‌های کارورزی ادارات دولتی، از قبیل دفتر مدافع دولتی یا دادیار و مؤسسات دولتی شرکت دارند.

۳) کارورزی در شرکت دولتی: دانشجو برای کارورزی در سازمان‌های غیرانتفاعی از قبیل: دفاتر کمک‌های قانونی و گروه‌های غیرانتفاعی مسائل خاص حاضر می‌شود.

۴) کارورزی‌های مشاوره حقوقی: دانشجو برای کارورزی در دفتر مشاوره عمومی یک شرکت حاضر می‌شود.

۵) کارورزی‌های شرکت‌های حقوقی: دانشجو برای کارورزی در شرکت‌های حقوقی خصوصی قرار می‌گیرد و یا روی موارد متنوع کار می‌کند، یا صرفاً روی موضوعات حرفه‌ای رایگان و یا بر نوع خاصی از کارهای حقوقی تمرکز می‌کند (Kuckes, 2014). در دانشگاه آکسفورد کارورزی‌هایی تحت‌عنوان برنامه کارورزی عدالت جهانی ارائه می‌شود. برنامه کارورزی عدالت جهانی آکسفورد، نخستین بار توسط گروه حقوق بین‌المللی در دانشکده حقوق آغاز شد. هدف این برنامه، ارائه کمک مالی به دانش‌آموختگان حقوق آکسفورد جویای تجربه کاری معتبر در حقوق بین‌الملل می‌باشد. این برنامه از دانش‌آموختگان حقوق علاقه‌مند به کارورزی در دادگاه‌های بین‌المللی یا دیوان محاکمات، سازمان‌های بین‌المللی یا سازمان‌های عمومی فعال در زمینه مسائل حقوق بین‌الملل حمایت می‌کند.

علاوه بر این، در دانشگاه آکسفورد بخشی با عنوان اداره کارورزی وجود دارد. در این بخش برای حقوق بین‌المللی خصوصی و تجارت بین‌الملل برنامه‌هایی ارائه می‌شود. طرح‌های تعطیلاتی و کارورزی در شرکت‌های حقوقی و اتاق‌های بازرگانی انگلستان وجود دارد. برای کارورزی در این رشته مؤسسات مختلف در سطح جهان؛ از قبیل: سازمان‌های دولتی، انجمن‌های حرفه‌ای، سازمان‌های غیر دولتی و مؤسسات تحقیقی و علمی نقش دارند. در کارورزی‌های این دانشگاه، ۱۱ تا ۱۵ ساعت هر هفته به فعالیت‌های مانند ملاقات با مراجعین و رفتن به دادگاه می‌پردازند.

در دانشگاه کالیفرنیا برنامه‌های کارورزی برای دانشجویان رشته حقوق به شرح زیر می‌باشد:

۱. خدمات قبل از محاکمه کشور آلامدا
۲. دستیار حقوقی مستأجران وابسته به دانشگاه کالیفرنیا
۳. کلینیک حقوقی دانشجویان وابسته به دانشگاه کالیفرنیا
۴. برنامه هیأت عدالت کالیفرنیا
۵. وزارت دادگستری کالیفرنیا و پناهندگان
۶. خدمات حقوقی برای زندانیان همراه با بچه
۷. کارمیدانی مختلف تابستانه در زمینه حقوق و علوم اجتماعی برای دانشجویان مقطع کارشناسی
۸. دیوان عالی ایالت متحده

در مرکز مشاغل کالج لندن با ارائه کارورزی زمینه کسب مهارت‌های مختلف و تجارب حرفه‌ای فراهم می‌شود. این کارورزی اختیاری است که در طول سال‌های تحصیل یا بعد از اتمام تحصیل به مدت یکسال ارائه می‌شود.

در برنامه‌های کارورزی تابستانی دانشگاه تورنتو که توسط شرکت‌های حقوقی تامین مالی می‌شوند، دانشجویان در بخشی از تابستان (معمولاً ۶-۴ هفته) به عنوان کارورز در سازمان میزبان یا به عنوان دستیار پژوهشی برای یک عضو هیات علمی تمام وقت در موضوعاتی مانند: حقوق بشر، تجارت بین الملل و تجارت یا فناوری یا فناوری و قانون جدید به فعالیت می‌پردازند. زمانی که دانشجویان در شرکت‌ها مشغول هستند، به صورت کامل در برنامه‌های تابستانی شرکت دارند و در رویدادهای آموزشی و اجتماعی شرکت‌ها درگیر می‌شوند. به دانشجویان حق الزحمه‌ای بابت کارورزی تابستانی به مدت حداکثر ۱۲ تا ۱۴ هفته پرداخت می‌شود. برخی از برنامه‌های کارورزی در این دانشگاه شامل موارد زیر است:

برنامه‌های کارورزی حقوق بشر بین‌المللی

سیاست و قانون جدید

قانون تجارت و بازرگانی بین‌المللی

حمایت از منافع عمومی.

علاوه بر این موارد، برنامه‌های کارورزی با موضوعات قانون منافع عمومی یا حقوق بشر بین‌المللی توسط دانشکده حقوق و سرمایه‌گذاران خارجی نیز برای دانشجویان رشته حقوق دانشگاه تورنتو تدارک دیده می‌شود.

در دانشگاه سیدنی برنامه‌ای تحت عنوان "کارورزی برای مدرک" وجود دارد. در این دانشگاه، کارورزی فرصت کسب تجربه کاری در نقش‌های مرتبط با رشته تحصیلی را فراهم می‌کند. دانشجویان ملزم به گذراندن حداقل ۱۲۰ ساعت یا ۲۰ روز کاری در سازمان‌ها در نقش‌هایی مناسب می‌باشند. مکان کارورزی شامل بانک‌ها، شرکت‌های حسابداری، شرکت‌های مشاوره، سازمان‌های دولتی و غیر دولتی می‌باشد.

مرکز مالی، قانون و سیاست دانشگاه بوستون، برنامه‌های کارورزی تابستانی بدون پرداخت وجه را برای دانشجویان سال سوم و چهارم و دانش‌آموختگان تدارک می‌بینند. کارورزی در طول تابستان و به مدت حداقل ۲۰۰ ساعت ارائه می‌شود. ارزشیابی دانشجویان در میانه ترم و در پایان کارورزی توسط سرپرست انجام می‌شود. این برنامه‌ها بدون ارائه مدرک برای دانشجویان است.

کلینیک: کلینیک‌ها فهم قانون را افزایش داده و اعتماد به نفس دانشجویان را در بر عهده گرفتن چالش‌های قانونی متفاوت و جدید تقویت می‌کند. همه دانشجویان با مراجعان ملاقات و مصاحبه می‌کنند، به کشف و بررسی پرونده‌ها، شواهد و تنظیم استدلال‌های دقیق و در نهایت ارائه مقاله نهایی به منظور ارزشیابی می‌پردازند. هفت دانشگاه در ارائه یادگیری‌های تجربی به تدارک کلینیک‌های تخصصی توجه داشتند.

دانشجویان دانشگاه بوستون در کلینیک‌ها با مراجعان واقعی و مسائل واقعی تحت نظارت عضو هیات علمی متخصص کار می‌کنند. دانشجویان در زمینه دادخواهی مدنی، عدالت کیفری، حقوق نوجوانان، قانون مهاجرت، مسائل مربوط به زنان، کار دولتی، رشد اجتماع، محافظت از خود و نقش قوه قضاییه فعالیت می‌کنند و همراه آن به دانشجویان اجازه داده می‌شود حقوق در لندن، پاریس و بسیاری

از کشورهای اطراف را تجربه کنند. آنها در این برنامه‌ها یاد می‌گیرند حقوق در عمل چگونه است؟ چگونه رویکرد وکیل بر ارزش، جهت‌دهی و کیفیت فرآیند قانونی تأثیر می‌گذارد؟

همچنین کلینیک‌هایی در زمینه‌های حقوق مصرف‌کننده، قانون کار، قانون محیط‌زیست، حقوق خانواده، قانون مالک و مستأجر، مشاوره به شرکت‌های کوچک وجود دارد. علاوه بر این، کلینیک‌هایی در مرکز عدالت مدنی منچستر با موضوع خانواده، مسکن، مهاجرت وجود دارد. دانشجویان همراه با وکیل می‌توانند شرکت و خدمات این مرکز را مشاهده کنند.

مهارت بیرونی را می‌توان به‌عنوان کار کوتاه‌مدت در محل‌های متفاوت با هدف مشاهده و کسب اطلاعات توصیف کرد. مهارت بیرونی یک تجربه در محیط کار می‌باشد. این مهارت‌آموزی یک نوع کارورزی و تجربه یک روزه خارج از دانشگاه است که در آن اعضای هیأت علمی تکالیفی را برای دانشجویان تعیین می‌کنند. دانشگاه هاروارد، استنفورد، تورنتو و بوستون در بخشی از یادگیری‌های همراه با کار بر این نوع یادگیری تأکید دارند. به‌عنوان مثال برنامه‌های مهارت بیرونی دانشگاه بوستون به دانشجویان در رشد ویژگی‌ها و مهارت‌های ضروری با ترکیب نظر و عمل کمک می‌کنند و فرصت‌های تأمل بر ارزش‌های اخلاقی و قانونی زیربنایی در کاربرد حقوق را فراهم کند. دانشجویان به‌مدت ۳۷ ساعت در این زمینه فعالیت دارند.

سؤال سوم پژوهش: در دانشگاه‌های برتر جهان از چه فعالیت‌هایی در زمینه یادگیری همراه با کار استفاده می‌شود؟

همان‌طور که در جدول ۴ ارائه‌شده، بررسی برنامه‌درسی دانشگاه‌های برتر دنیا نشان داد اکثر دانشگاه‌ها (۹۰ درصد) تمرین فعالیت‌های عمومی در یادگیری‌های همراه با کار تمرکز داشتند. به‌عنوان مثال در دانشگاه هاروارد یک تا سه واحد دروس نگارشی ارائه می‌شود و نوشتن مقاله ۳۰-۱۰۰ صفحه‌ای درباره تحلیل سیاست‌ها و تحلیل حقوقی حرفه‌ای نیز از دانشجویان انتظار می‌رود. دانشگاه منچستر در طول سال تحصیلی به‌صورت هفتگی برای یادگیری مهارت‌های نگارشی و تحقیقی دانشجویان کلاس‌هایی برگزار می‌شود. دو هفته آموزش مقدماتی درباره مهارت‌های حقوقی و نظام حقوقی، همراه با آموزش مهارت‌های مربوط به واحدهای درسی هر ترم ارائه می‌گردد. ارزشیابی به‌صورت ترکیبی از آزمون کتبی و تکالیف عملی است.

جدول ۴. فعالیت‌های یادگیری تجربی دانشگاه‌های برتر دنیا در رشته حقوق

نام دانشگاه	هاروارد	استنفورد	کمبریج	آکسفورد	برکلی کالیفرنیا	کالج لندن	تورنتو	منچستر	سیدنی	بوستون	فراوانی	درصد
تمرین فعالیت‌های عمومی	*		*	*	*	*	*	*	*	*	۹	۹۰
تمرین فعالیت‌های تخصصی	*	*			*	*	*	*	*	*	۸	۸۰
شرکت در برنامه‌های حرفه‌ای رایگان	*		*		*	*	*	*	*	*	۷	۷۰
برقراری ارتباط با مراجعین و تشخیص مسأله	*	*			*	*	*	*	*	*	۷	۷۰
برگزاری دادگاه‌های مجازی	*			*				*	*	*	۵	۵۰
رشد مهارت‌های اجتماعی			*		*			*			۳	۳۰

علاوه بر این در دانشگاه کمبریج، دانشجویان می‌توانند برای یادگیری طیف وسیعی از مهارت‌های قابل انتقال که در قسمت دروس مهارتی ارائه شد از طریق فعالیت‌های مندرج در جدول ۵، اقدام کنند.

جدول ۵. مهارت‌ها و فعالیت‌های مورد نظر دانشکده حقوق کمبریج

مهارت	فعالیت
ارتباطات	رساله و مقاله مکتوب، ارائه کار انجام‌شده، عضویت در کمیته‌های دانشجویی و دانشکده
فکری	آماده کردن و ارائه یک سخنرانی، مشارکت در نگارش مقاله و ارائه سمینار
بین فردی	رشد مهارت‌های یادگیری همکاری و نظارت، مشارکت در بحث‌های کلاسی و سمینارها، عضویت در کمیته‌ها، شرکت در فعالیت‌های ورزشی موسیقی، تئاتر
سازماندهی	شرکت در تئاتر و بحث، سازماندهی محل کار تنظیم برنامه تعطیلات با وکلا، مدیریت فعالیت‌های فوق برنامه

تحقیق	استفاده از کتابخانه دانشگاه، منابع الکترونیکی، توانایی کشف، خواندن و درک گزارش حقوقی
سواد رایانه‌ای	استفاده از اینترنت برای تحقیق، برقراری ارتباط، نوشتن مقاله، استفاده از منابع الکترونیکی

هشت دانشگاه به تمرین فعالیت‌های تخصصی رشته حقوق در یادگیری‌های همراه با کار تمرکز داشتند. به‌عنوان مثال دانشگاه هاروارد به تمرین فعالیت‌هایی مانند کاربرد تفسیر قوانین، تهیه پیش‌نویس قوانین و دعوی قضایی دانشجویان سال اول تا سوم توجه داشتند. دانشکده حقوق منچستر برنامه‌های شغلی و مهارتی را در کارگاه‌های هفتگی با متخصصان و کارشناسان داخلی در زمینه قانون کسب و کار، رویه مدنی، معرفی کاربرد تجاری حقوق، قانون قراردادهای، مصاحبه، ملاقات با افراد حرفه‌ای و برقراری تماس و پیوند با آنها برگزار می‌کند. دانشجویان روی پرونده‌های واقعی حقوقی با وکیل و متخصصین دادگستری کار کرده و کاربردهای عملی حقوق را اصلاح می‌کنند.

در دانشگاه آکسفورد ۲۰ ساعت سمینار و پنج جلسه تدریس در گروه‌های کوچک و نوشتن مقاله با استفاده از بررسی پرونده‌ها به‌عنوان فعالیت‌های یادگیری دانشجویان در نظر می‌گرفتند. در این دانشگاه اداره کارورزی وجود دارد که بر یادگیری و کسب تسلط بر مهارت‌هایی مانند تحقیق، تهیه پیش‌نویس و دفاع تمرکز می‌کند. دانشگاه کالیفرنیا نیز دانشجویان همزمان در چهار واحد کلینیکی و یک سمینار دو واحدی ثبت نام می‌کنند. در کلاس بر آموزش مهارت‌های وکالت شفاهی، راهبردهای قانونی، بحث و بررسی نقش‌ها در زمینه‌های کاری وکلای محیط‌زیست می‌پردازند. کار در این کلینیک به‌صورت گروهی است و دانشجویان با مراجعان و کارکنان درباره پیشرفت کارها و مراحل بعدی کار تا حد ممکن تبادل نظر می‌کنند.

دانشکده حقوق دانشگاه برکلی کالیفرنیا طیف وسیعی از دوره‌هایی را ارائه می‌دهد که برای آشنایی دانشجویان با تئوری‌ها و تمرین مهارت‌های حقوقی حرفه‌ای طراحی شده‌است. مهارت‌های حرفه‌ای بر مشارکت مؤثر و مسئولانه در حرفه حقوق تمرکز دارد. مهارت‌های حرفه‌ای شامل تحقیق حقوقی، مهارت‌های نگارشی، مشاوره، مصاحبه، دادرسی، تعامل، مذاکره، میانجیگری، پیش‌نویس قانون، حل مشکلات حقوقی و سایر مهارت‌ها می‌باشد.

در دانشگاه هاروارد ۱۸ کلینیک داخلی و ۱۳ کلینیک بیرونی در موضوعات مختلف حقوقی فعالیت دارند که ۷۸ درصد از دانشجویان حداقل در یکی از این کلینیک‌ها شرکت دارند. در این کلینیک‌ها زمینه فعالیت دانشجو در موضوعات تخصصی رشته حقوق فراهم می‌شود. به‌عنوان مثال، در کلینیک مؤسسات کیفری بخشی از فعالیت‌های کلاسی را به تجارب عملی دانشجویان اختصاص می‌دهد. در این مؤسسه دانشجویان با نوجوانان و بزرگسالان فقیری که با جرم و جنایت درگیر شدند، آشنا می‌شوند. همچنین این مؤسسه درباره مسائل متنوع حوزه عدالت کیفری، تحقیق و تجارب آموزشی ارزشمندی ارائه می‌کند. برای دانشجویان موارد واقعی در منطقه محلی و دادگاه‌های نوجوانان مشخص می‌کند و رسیدگی به این پرونده از بررسی و تحقیق تا تقاضای محاکمه بر عهده آنهاست. تحت نظارت مدرس با تجربه، دانشجویان به ۶ تا ۸ مورد جرم و جنایت را در طول ترم تحصیلی رسیدگی می‌کنند. علاوه بر آن، تمرین نمایندگی دیوان بین‌المللی دادگستری در دادگاه تجدید نظر و دادگاه عالی قضایی را انجام می‌دهند. دانشجو یاد می‌گیرد مسائل مراجع را بیان کند و مهارت‌های دفاع خود را برای کمک به مراجعین داخل و خارج از دادگاه تقویت کند. دانشجویان کارهای مربوط به دفاع جنایی شامل فعالیت در رسیدگی‌های قانونی و عملی به پرونده‌های جنایی، مصاحبه با شاهدان و مراجعین فقیر و ارائه پیشنهادات و رسیدگی به پرونده‌ها قبل از دادگاه را بر عهده می‌گیرد.

در دانشگاه استنفورد کلینیک‌هایی در ۱۸ موضوع متفاوت حقوقی از جمله حقوق آموزش و پرورش و جوانان، مهاجران، دفاع جنایی، حل تضاد و آزادی مذهبی خدمات ارائه می‌دهند. همه دانشجویان در سال اول، دروس تمرین حقوقی و یک یادگیری تجربی انتخاب می‌کنند. دانشجویان سال اول در مشاوره با مراجعان کانون وکلای آمریکا مشارکت دارند. بعد از سال اول دانشجویان به سمت حرفه‌ای شدن و کسب مهارت یا فرصت‌های یادگیری تجربی و نگارش حقوق پیشرفته هدایت می‌شوند. در سال دوم، دانشجویان مهارت‌های خود در تجدید نظرخواهی در دادگاه را ارزیابی می‌کنند و سال سوم دانشجویان حقوق در مقابل دادگاه تمرینی قرار می‌گیرند و در مقابل تیم محاکمه به دفاع می‌پردازند.

دانشجویان در کلینیک‌های دانشگاه تورنتو به افراد دارای مسائل مختلفی مانند دفاع از حقوق قربانی، جبران آسیب‌های جنایی کمک می‌شود. دانشجویان رشته حقوق منچستر نیز فرصت کار در یکی از مراکز مشاوره حقوقی در دانشگاه را دارند. دانشجویان تحت نظارت یک وکیل واجد شرایط، خدمات حقوقی رایگان و محرمانه به عموم مردم ارائه می‌دهند.

در دانشگاه سیدنی در زمینه یادگیری تجربی اقداماتی انجام می‌شود از جمله می‌توان به شرکت در فعالیت‌های اجتماعی و دادگاه صوری اشاره کرد. در این دانشگاه فرصت کسب تجربه قانونی به صورت عملی با ارائه خدمات به اعضای آسیب دیده جامعه فراهم می‌شود. دانشجویان از طریق مشارکت در مراکز حقوقی محلی و سایر سازمان‌هایی که مشاوره حقوقی ارائه می‌دهند، تجربه کسب می‌کنند. در دانشگاه، افرادی با سازمان‌های حقوقی اجتماعی و شرکت‌های حقوقی در زمینه ارائه خدمات حقوقی حرفه‌ای مورد نیاز جامعه همکاری می‌کنند. کلینیک عدالت اجتماعی برای کسب تجربه دانشجویان هماهنگی‌های لازم را با سازمان‌های زیر انجام می‌دهد:

خدمات قانونی بومی، مرکز حقوقی فعالیت‌های هنری، اداره طرفداران محیط‌زیست، مرکز مشاوره و حقوق مهاجرت، مرکز حمایت از منافع عمومی. دانشجویان می‌توانند تا دو واحد در این مکان‌ها با نظارت یک فرد مشخص تجربه کسب کنند.

در دادگاه صوری گروهی از دانشجویان به صورت نمایشی برای آماده سازی اسناد و مدارک شفاهی در مورد یک مشکل حقوقی در مخالفت با وکیل و قبل از قضاوت درباره آن همکاری دارند. این فعالیت فوق برنامه درباره آنچه آنها در دادرسی‌های آینده خواهند دید، تجاربی در آنها ایجاد می‌کند. دادگاه‌های صوری مذاکره و داوری توکیو، دادرسی بازرگانی بین‌المللی و دادگاه حقوق بین‌المللی از جمله دادگاه‌های صوری هستند. علاوه بر این، از طریق برگزاری دادگاه‌های مجازی در دانشگاه منچستر دانشجویان فرصت افزایش توان عملی در زمینه‌های حقوق و تمرین در محیط دادگاه‌های شبیه‌سازی شده را با همکلاسی‌ها و متخصصان حقوقی دارند. دانشجویان روی پرونده‌های واقعی حقوقی با وکیل و متخصصین دادگستری کار کرده و کاربردهای عملی حقوق را اصلاح می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

یادگیری تجربی به عنوان یک راهبرد روش‌شناختی برای رویارویی با نیازهای آموزشی جدید، با تمرکز بر توسعه شایستگی‌ها و ارتقای توانایی یادگیری، اهمیت زیادی دارد. علاقه فزاینده به یافتن راه‌های جدید تدریس و یادگیری که زمینه رشد شایستگی‌ها و مهارت‌ها را فراهم می‌کند، توجه ویژه به ادغام تجارب یادگیری خارج از کلاس را توجیه می‌کند. یادگیری همراه با کار فرصتی منحصر به فرد برای ارتباط تئوری و عمل است، زیرا امکان انتقال دانش از دنیای آکادمیک به واقعیت حرفه‌ای را فراهم می‌کند (Espés, Oliver & D'Ancona, 2023).

نتایج تحلیل‌ها و اطلاعات به‌دست آمده مربوط به انواع یادگیری‌های همراه با کار در کشورهای منتخب نشان داد در همه دانشگاه‌ها جدای از نامگذاری متفاوت به‌نوعی از یادگیری همراه با کار و تجربه توجه شده‌است. مهم‌ترین آنها ارائه دروس مهارتی (۹۰ درصد)، کارورزی (۸۰ درصد) و کلینیک (۷۰ درصد) بوده‌است. همخوان با این نتایج، پژوهش Stichman & Farkas (2005) نشان داد ۷۸/۸ درصد از دانشجویان در ۹۹ دانشکده عدالت کیفری تجربه کارورزی را داشته‌اند. اما در دانشگاه‌های ایران بر مبنای سرفصل مصوب شورای تحول و ارتقای علوم انسانی، فقط یک عنوان درس کارآموزی آن هم به شکل اختیاری ارائه می‌شود. رشته حقوق در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی ایران متأسفانه فقط به جنبه‌های نظری شناخته می‌شود و مسائل عملی به نحو محسوسی مغفول مانده‌است. به صورتی که اگر به بسیاری از دانش‌آموختگان حقوق یک مسأله حقوقی عملی ارایه شود، عاجز از راهنمایی و پاسخ هستند؛ چون به مفاهیم اصلی رشته حقوق که مسائل عملی و رویه‌ای هست آشنا نیستند. برای حل این مسأله در رشته حقوق تعدادی درس هست که خیلی نزدیک به واحد عملی است، مثلاً: آیین دادرسی مدنی، آیین دادرسی کیفری، ادله اثبات، تجارت، بیع، جرم‌شناسی و کیفرشناسی. این درس عملی نیستند ولی استاد می‌تواند با رویکردی عملی آنها را آموزش دهد.

بررسی اهداف یادگیری همراه با کار در دانشگاه‌های برتر نشان داد اکثر دانشگاه‌ها (۹۰ درصد) ارتقا و تعمیق دانش نظری و تمرین مهارت‌های عمومی مورد انتظار محیط کار را به‌عنوان مهم‌ترین اهداف خود جهت شکل‌گیری تجربیات دانشجویان مطرح کردند. این یافته با نتایج تحقیقات Patel (2015) و Scholz et al (2004) همخوان می‌باشد. به نظر می‌رسد بارزترین هدف یادگیری‌های همراه با کار ملموس‌تر کردن آموخته‌های کلاسی است. دانشجویان با این نوع یادگیری‌ها بهتر قوانین را درک می‌کنند و به جنبه‌های عملی رشته خود بیشتر آشنا می‌شوند.

مرتبط کردن مباحث نظری با فضای کار رشته حقوق هدف دیگری بود که در ۸۰ درصد از دانشگاه‌های بررسی شده مورد توجه قرار گرفته‌است. این یافته با نتایج تحقیق Alpert, Heaney & Kuhn (2009) همخوان است. نتایج تحقیق آنها حاکی از این بود که با گذراندن درس کارورزی شکاف بین مباحث کلاس درس و محل کار کاهش پیدا می‌کند.

در قسمت فعالیت‌های یادگیری همراه با کار رشته حقوق در دانشگاه‌های برتر جهان، دانشگاه‌ها به تمرین فعالیت‌های عمومی با ۹۰ درصد و تمرین فعالیت‌های تخصصی با ۸۰ درصد به‌عنوان مهم‌ترین فعالیت‌ها پرداختند. این یافته با نتایج تحقیق VanMol (2017)؛ Reuter & Ingham (2015)؛ Carpenter (2012) و Gault, Leach & Duey (2012) همخوان می‌باشد. در تحقیق Gault et al (2012) بر یادگیری مهارت‌های تداوم عملکرد، اشتیاق به یادگیری مهارت‌های جدید، وقت‌شناسی، ابتکار و خودآنگیختگی، ابراز رفتار اخلاقی و پذیرش انتقاد سازنده تأکید شده‌است. نتایج تحقیق Helyer & Kay (2015) نیز حاکی از آن بود دانشجویانی که در برنامه‌های یادگیری همراه با کار سطوح بالاتری از مهارت‌های استخدامی از جمله حل مسئله، ارتباط و کار تیمی را کسب کرده بودند، از امنیت و موفقیت بیشتری در شغل خود برخوردار شدند.

علاوه بر این، برخی از دانشگاه‌ها مانند کالیفرنیا و منچستر به انجام فعالیت‌های حرفه‌ای توسط دانشجویان به‌صورت رایگان در طول سال‌های تحصیل تمرکز داشتند. این یافته با نتایج تحقیق Abner & Kierstead (2016) همخوان می‌باشد. این موضوع می‌تواند به دغدغه اصلی دانشجویان یعنی کار مرتبط باشد، آنها می‌خواهند دانشجویان در زمینه تخصصی خود توانمند شوند تا بلافاصله بعد از اتمام تحصیلات به شغلی مرتبط مشغول شوند. از این رو بر یادگیری فعالیت‌های تخصصی و کاربردی رشته حقوق تأکید دارند. با توجه به آنچه گفته شد پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

- به‌دلیل ضرورت بهره‌گیری از تجارب موفق دانشگاه‌های برتر دنیا لازم است مطالعات بیشتری در این زمینه انجام شود و اهداف و فعالیت‌های یادگیری همراه با کار آنها با ساختار دانشگاه‌های ایران متناسب‌سازی شود.
- سیاستگذاران و برنامه‌ریزان با دید وسیع‌تری نسبت به تدوین برنامه‌درسی یادگیری همراه با کار، به انتخاب مناسب اهداف و فعالیت‌های یادگیری متنوع و مرتبط اقدام کنند.

- برنامه‌ریزان با اجرای مطالعات طولی تأثیر بلند مدت یادگیری همراه با کار را در رشته‌های مختلف دانشگاهی بررسی کنند.
- زمینه مشارکت متخصصان خارج از دانشگاه در طراحی و اجرای برنامه‌های همراه با کار را با هدف در نظر گرفتن نیازهای واقعی جامعه حرفه‌ای فراهم کنند.
- به تنوع شیوه‌های یادگیری همراه با کار و امکان‌سنجی اجرای آن در رشته حقوق سراسر کشور توجه کنند.
- فعالیت‌های یادگیری به‌گونه‌ای طراحی شوند که مستلزم مشارکت و درگیری عملی بیشتر دانشجویان باشد، زیرا در نتیجه فعالیت عملی کسب تجربه و مهارت عمیق‌تر و ماندگار خواهد بود.
- هنگام برنامه‌ریزی فعالیت‌های مناسب به یادگیری مهارت‌های نرم مانند ارتباطات شفاهی و تصمیم‌گیری در کنار مهارت‌های تخصصی توجه شود.

منابع

- شورای تحول و ارتقای علوم انسانی. (۱۳۹۵). برنامه درسی بازننگری شده دوره کارشناسی رشته حقوق. برنامه بازننگری شده در یکصد و دهمین جلسه مورخ ۱۳۹۴/۹/۲۳ به تصویب رسیده است.
- Abner, E., & Kierstead, S. (2016). *Performance evaluation in legal education*. In assessing competence in professional performance across disciplines and professions (pp. 103-140). Springer, Cham.
- Academic Ranking of World University. Available from URL: <http://www.shanghairanking.com>. Access data: 2018/01/15.
- Aggett, M., & Busby, G. (2011). Opting out of internship: perceptions of hospitality, tourism and events management undergraduates at a British university. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 10(1), 106-113.
- Alpert, F., Heaney, J.G. & Kuhn, K.A. (2009). Internships in marketing: Goals, structures and assessment—Student, company and academic perspectives. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*. 1; 17(1):36-45.
- Apostol, E. M. D., Liwanag, E. V. R., & Maglalang, K. P. (2024). Virtual internship and work-integrated learning outcomes of the hospitality management students. *American Journal of Multidisciplinary Research and Innovation*, 2(3), 89-96.
- Basu, S., & Ogilvy, J. P. (2012). Externship demographics across two decades with lessons for future surveys. *Clinical L. Rev.*, 19, 1.
- Beard, D. F. (2007). Assessment of internship experiences and accounting core competencies, *Accounting Education: an international journal*, 16(2), 207-220, DOI: 10.1080/09639280701234625.
- Bloch, F. S. (2011). International clinics and the global clinical movement. *Maryland Journal of International Law*, 26, 1.
- Cameron, R., & Browne, R. (2011). The impact of work integrated learning on graduate employment. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 33(3), 281-292.
- Carpenter, C. L. (2012). *A survey of law school curricula, 2002-2010*. American Bar Association, Section of Legal Education and Admissions to the Bar.
- Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (DGESAI). (2013). *The experience of traineeships in the EU, Flash Euro barometer 378*. Brussels, European Commission.
- Espés, C. P., Oliver, M. C., & D'Ancona, F. C. (2023). Impact of curricular internships in accounting on university students: an empirical study in Spain: Impacto de las prácticas curriculares en contabilidad en los estudiantes universitarios: UN estudio empírico en España. *Revista de Contabilidad-Spanish Accounting Review*, 26(2), 213-228.
- Fergusson, L., & van der Laan, L. (2021). Work learning: unpacking the agglomerated use of pedagogical terms. *Journal of Work-Applied Management*, 13(2), 302-314.
- Fry, H., Ketteridge, S. & Marshall, S. (2008). *A Handbook for teaching and learning in higher education: Enhancing academic practice*, the Fourth edition.
- Gault, J., Leach, E. & Duey, M. (2010). Effects of business internships on job marketability: The employers' perspective. *Education & Training*, 52(1), 76 – 88.
- Helyer, R., & Kay, C. (2015). The role of work-integrated learning in preparing graduates for the workforce. *Education & Training*, 57(1), 11-23.
- Jackson, D. (2016). Graduate employability: What do employers really think? *International Journal of Work-Integrated Learning*, 17(3), 139-151.
- Jackson, D., & Dean, B. A. (2023). The contribution of different types of work-integrated learning to graduate employability. *Higher Education Research & Development*, 42(1), 93-110.
- Jackson, D., Shan, H., & Meek, S. (2022). Enhancing graduates' enterprise capabilities through work-integrated learning in co-working spaces. *Higher Education*, 84(1), 101-120.

- Jones Jr, R. L. (2015). Integrating experiential learning into the law school curriculum. *Journal Articles*. Paper 1174. http://scholarship.law.nd.edu/law_faculty_scholarship/1174
- Joy, P. A., & Kuehn, R. R. (2008). The evolution of ABA standards for clinical faculty. *Tenn. L. Rev.*, 75, 183.
- Keen, J., & Eady, M. J. (2022). Amplifying Indigenous student voice in work-integrated learning. *International Journal of Work Integrated Learning*, 23(2), 219–235.
- Kift, S., Field, R., & Wells, I. (2008). Promoting sustainable professional futures for law graduates through curriculum renewal in legal education: a final year experience (FYE2). *ELaw J.*, 15, 145.
- Kuckes, N. (2014). Designing law school externships that comply with the FLSA. *Clinical Law Review*, 21, 79.
- Lasrado, F., Dean, B. A., & Eady, M. J. (2023). Inclusive work-integrated learning in higher education: a scoping review. *Studies in Higher Education*, 1-22.
- Law School Survey of Student Engagement. (2012). *Lessons from law students on legal education*. Indianapolis: Indiana University Centre for Post-Secondary Research.
- Law Undergraduate and postgraduate guide, University of Sydney Law School, Available from URL: / <https://faculty.harvard.edu>, Access data: 2019/02/02.
- Leipold, J G, Patterson, T. (2011). 2010 Survey of law school experiential learning opportunities and benefits. *NALP and the NALP Foundation*. 1-41.
- Lyons, N. (2010). *Approaches to portfolio assessment of complex evidence of reflection and reflective practice*. In Handbook of reflection and reflective inquiry (pp. 473-488). Springer, Boston, MA.
- McLennan, B., & Keating, S. (2008, June). *Work-integrated learning (WIL) in Australian universities: The challenges of mainstreaming WIL*. In ALTC NAGCAS National Symposium (pp. 2-14).
- Nghia, T. L. H., & Duyen, N. T. M. (2018). Internship-related learning outcomes and their influential factors: The case of Vietnamese tourism and hospitality students. *Education & Training*, 60(1), 69-81.
- Ngonda, T., Nkhoma, R., & Falayi, T. (2023). Work-integrated learning placement in engineering education: a comparative contextual analysis of public universities in Malawi, Namibia and South Africa. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 14(1), 41-54.
- Patel, N. H. (2015). *Undergraduate internship program structures for effective post-graduation employability: A case study of a mass media arts internship program*. Electronic Theses & Dissertations Collection for Atlanta University & Clark Atlanta University.
- Reuter, M. E., & Ingham, J. (2015). The practice value of experiential legal education: An examination of enrollment patterns, course intensity, and career relevance. *Clinical L. Rev.*, 22, 181.
- School of Law, Stanford University, Available from URL: <https://exploreddegrees.stanford.edu>, Access data: 2018/01/26.
- Shoenfelt, E. L., Stone, N. J., & Kottke, J. L. (2013). Internships: An established mechanism for increasing employability. *Industrial and Organizational Psychology*, 6(1), 24-27.
- Scholz, R. W., Steiner, R., & Hansmann, R. (2004). Role of internship in higher education in environmental sciences. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 41(1), 24-46.
- Sitompul, H., & Matondang, Z. (2023). Improving the quality of internships through industry partnerships for students of the department of building engineering education. *Jurnal Ilmiah Peuradeun*, 11(2), 495-512.
- Stichman, A. J. & Farkas, M. A. (2005). The pedagogical use of internships in criminal justice programs: A nationwide study. *Journal of Criminal Justice Education*, 16(1), 145-179.
- Stuckey, R. T. (2007). *Best practices for legal education: A vision and a road map*. Clinical Legal Education Association.

- Sullivan, W. M., Colby, A., Wegner, J. W., Bond, L. & Shulman, L. S. (2007). *Educating lawyers: Preparation for the profession of law* (Vol. 2). John Wiley & Sons.
- Suresh, M., & Ananda, A. (2024). A study on effect of work integrated learning programs & employability among graduates. *International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 10(8), 80-86.
- Sydney Law School Handbook, University of Sydney. Available from URL <http://sydney.edu.au>, Access data: 2019/01/26.
- Times Higher Education World University Rankings. Available from URL: <https://www.timeshighereducation.com>, Access data: 2018/01/15.
- VanMol, C. (2017). Do employers value international study and internships? A comparative analysis of 31 countries. *Geoforum*, 78, 52-60.